

PHRASEOLOGICAL UNITS CONTAINING GASTRONOMIC TERMS

Cristina Radu-Golea

Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: The present article aims to systematize, according to semantic criteria, some Romanian expressions, phrases and proverbs which contain terms referring to gastronomic specialities. In most cases, the frequency of a term reflects the times since it appeared in standard language, but also its widespread popularity (an aspect easily noticeable in the case of recently borrowed gastronomic terms). The expressions and phrases selected are presented in point of their grammatical and lexical structures imposed by general use and recorded by Romanian dictionaries.

Keywords: phraseology, synonym, sense, gastronomy, classification

Analiza frazeologismelor¹ în componența cărora au fost incluși termenii culinari românești care fac referire la materii prime (unele procesate), la feluri de mâncare și preparate de orice fel, indică, pe de o parte, vechimea lor în limbă, pe de altă parte, răspândirea lor. Frazeologisme² avute în vedere (au în componență diferiți termeni precum *pâinea*, termenii care denumesc produse de panificație, produsele obținute din lapte, precum și preparatele/mâncărurile lichide) vor fi clasificate în funcție de termenul culinar conținut, chiar dacă, de multe ori, sensul lor nu este unul asociat câmpului frazeologic gastronomic³.

Covrigii se regăsesc într-o serie de frazeologisme care fac referire la forma lor, în general, sub formă de inel: *a (se) face covrig* „a se încovriga, a se încolăci, a se încovoia (din cauza frigului)”. De asemenea, ei par să fie simbolul sărăciei: *a ajunge/a ieși/a scoate/a rămâne la covrigi* (inv. și pop.) „a săraci de tot”, „a ajunge/a aduce pe cineva la sapă de lemn”, *a mânca gaura de la covrig* sau, la polul opus, reprezintă „simbolul bunăstării, un fel de «tărâm al făgăduinței»”: *acolo unde umblă căinii cu covrigii în coadă*, adică „în locuri bogate”; de asemenea, această expresie poate să aibă și sensul „nicăieri”.

Spre deosebire de *covrigi*, *colacii* sunt „preparate” cu rol ritualic care au dezvoltat, în domeniul frazeologiei, două direcții semantice principale. Pe de o parte, există asocierea cu moartea sau cu încetarea unei activități: *colacii* sunt însoțiți, în acest caz, de *lumânări* sau de

¹ Unul dintre aspectele importante ale termenilor gastronomici privește includerea acestora într-o serie de colocații, locuțiuni, expresii, frazeologisme. În articolul de față, nu ne propunem să diferențiem sensul acestor termeni. „Analogia dintre cuvânt și unitate frazeologică este confirmată de însuși faptul că există, în lucrările de lingvistică de la noi, conceptul de «sinonimie lexico-frazeologică». De altfel, s-a remarcat deja că unitățile frazeologice sunt echivalente reale sau numai potențiale ale cuvintelor”. (Munteanu, 2013, p. 19).

² „Pentru toate expresiile idiomatice la care ne-am referit se poate observa că valoarea de comunicare și, ulterior, cea de exprimare a unei stări afective sau a imaginației rezidă în anumite cuvinte, pe baza cărora s-a format o anumită expresie sau alta; în utilizarea figurată, acest cuvânt sau aceste cuvinte, puse în diferite raporturi au valoare de metaforă (...)” (Dumistrăcel, 2011, p. 108)

³ Fără a fi sinonime perfecte, *gastronomicul* și *culinarul* se regăsesc în domeniul terminologiei, „împărțind” un inventar comun de termeni, de la denumirile mâncărilor, ale deserturilor sau ale băuturilor, la numele proceselor de preparare a acestora.

*colivă*⁴: *am să-ți mănânc colacul* „ai să mori înaintea mea”; *a-i da cuiva colacul și lumânarea* „a renunța” – expresia se folosește când cineva nu mai găsește ce a pierdut sau când nu mai capătă înapoi ce a împrumutat; *a aștepta ca mortul colacul* „a aștepta cu nerăbdare, a aștepta fără rost”; *a pune colac și lumânare* „a-și lua nădejdea de la ceva, a nu mai spera să redobândească ceva”. Pe de altă parte, colacii reprezintă un simbol al binelui, al ospitalității, al belșugului: *a aștepta colaci calzi*, *a umbla după colaci calzi*, *a veni la colaci calzi* „a aștepta lucruri bune, plăcute și de-a gata”; *a alerga ca la colaci* „a alerga foarte repede” sinonim cu *a alerga ca la pomană*; *a duce colaci calzi* „a merge bine, a oferi satisfacții, a face bine”; *a umbla câinii cu colaci(i)/covrigi(i) în coadă* „a fi belșug”, *a aștepta/a primi (pe cineva) cu colaci calzi* (pop.) „a face cuiva o primire călduroasă”. Ironic, *a lua colac* are sensul „a da de știre, a informa pe cineva despre ceva rău”; *a-și face coada colac* (pop. și fam.) „a căuta pretexte nefondate”; *a trecut baba cu colacii* se spune persoanelor care au scăpat o ocazie; *i-a mâncat cioara colacul* (pop. și fam.) face referire la cineva care a murit. *Să dai colac/turtă zilei c-ai scăpat!* (pop.) este o mulțumire adresată lui Dumnezeu că cineva a scăpat fără probleme. *Colac peste pupăză* (pop. și fam.) se zice când peste un necaz sau o nenorocire mai vine alta⁵ sau când este vorba de un lucru ieșit din comun, de senzație. *La cel bogat vine și dracul cu colaci*, adică „celui norocos îi merge bine întotdeauna”; iar *popâc, moașe, colac* indică faptul că un lucru se poate întâmpla „tocmai acum, când nici nu mă/ne așteptam”. *Așa colac!* este o exclamație prin care se consemnează faptul că cineva are noroc. *Cum e sfântul și colacul* (pop.) are două sensuri a) „omagiul sau darul se măsoară după importanța persoanei”; b) „după cum e omul așa e și atitudinea față de el”. *Nu i s-au prins colacii* (pop.) înseamnă că unei persoane nu i-a mers bine sau nu a reușit ceva.

Termenul *gogoși* se regăsește într-o serie de frazeologisme (toate apropiate din punctul de vedere al sensului) care se referă fie la înșirarea unor vorbe goale, fie la ascunderea adevărului: *a înșira la gogoși* „a spune minciuni, lucruri fără importanță, a pălăvrăgi”, *a înșira gogoși de tufă* „a spune palavre, minciuni, fleacuri” și *a povesti gogoși*, *a vinde gogoși*, *a tăia la gogoși* „a spune minciuni”, *a spune o gogoasă mai mare decât el* „a spune o minciună”.

Frazeologismele care conțin termenul *plăcintă* (un alt termen culinar din categoria dulciurilor) au o varietate de sensuri. *Plăcintele*, mai ales cele calde, sunt simbol al ospitalității (precum colacii calzi): *a aștepta cu plăcinte calde (pe cineva)* are sensul „a face o primire călduroasă”, iar *a-i veni plăcintă* „a primi de-a gata”. Plăcintele calde par să fi fost o raritate, întrucât *a se căuta ca plăcinta caldă* și *a se vinde ca plăcinta caldă* au sensul „a fi foarte căutat; a se vinde foarte repede”. *A sta ca pe o plăcintă* are sensul „a se întinde”, așa cum se întinde aluatul de plăcintă, iar *a sta/a se așeza ca o plăcintă* „a sta comod, a se întinde”; *a se pune ca o plăcintă (țigănească)* „a se întinde, a se împrăștia, a sta cu lucrurile peste tot”. Singurul exemplu în care acest termen capătă conotații negative este *a i se pregăti plăcinta* „a i se pregăti o surpriză neplăcută; necaz”. *A număra foile din plăcintă/a număra foile la plăcintă* „a-și pierde vremea cu lucruri inutile”, „a-și face prea multe socoteli”, „a despica firul în patru”. Pot fi menționate și două bine-cunoscute zicere populare⁶: *la plăcinte*

⁴ *Coliva* poate să nu fie însoțită de *colaci*, în alte frazeologisme, dar simbolistica este aceeași, a morții: *a bate coliva în piept, a mirosi a colivă* „a fi aproape să moară, a fi cu un picior în groapă”; *am să-ți mănânc coliva* „ai să mori înaintea mea”.

⁵ Când se vorbește despre un necaz mare, venit peste alte griji, se folosește expresia *colac peste pupăză*, accentuând, astfel, o situație care vine să înrăutățească o altă situație, deja precară. În limba română, despre cineva cărui îi merge rău se mai spune că *îi cântă pupăza*. Explicația acestui frazeologism o dă Stelian Dumistrăcel, care, pe baza a diferite izvoare, a ajuns la concluzia că expresia evocă situația neobișnuită în care o nenorocire, de exemplu o înmormântare (reprezentată prin *colac*), vine asupra cuiva care a avut o altă grijă: o nuntă (simbolizată printr-o împletitură din aluat, numită *pupăză*, în zona Moldovei și a Ardealului). Cf. Dumistrăcel, 2001, p. 345.

⁶ Cf. perifraze proverbiale, expresii idiomatice, unități frazeologice, expresii proverbiale, locuțiuni proverbiale etc. Vezi Munteanu, 2013, p. 14.

*înainte, la război înapoi*⁷ – cand este vorba de avantaje, toți se înghesuie, iar când apar greutățile, mulți se retrag; și *la plăcinte mulți se adună* cu semnificația „om leneș, puturos”. Din aceeași sferă semantică face parte și: *a găsi plăcinta/plăcintele gata* „a se folosi de munca altuia, a-i veni totul de-a gata”. Alte sensuri se regăsesc în expresiile: *ce-i plăcintă, să-mi placă* este o replică glumeată dată cuiva care întrebă dacă îi place un om; *încă nu s-a copt plăcinta* „încă nu i-a venit cuiva vremea (sau rândul)”.

*Pâinea*⁸ (un produs mai puțin elaborat decât plăcintele) și sinonimul său regional, *pita*, se regăsesc într-o multitudine de frazeologisme cu sensuri multiple. *Pâinea caldă* semnifică „ospitalitatea”: *a-l aștepta ca pe pâinea caldă* „a-l aștepta cu nerăbdare”, *a ieși cu pâinea și cu sarea înaintea cuiva* „a primi cu mare cinste”, dar și „raritatea”: *a se căuta ca pâinea caldă* „a fi foarte căutat, a se vinde foarte repede”. De asemenea, *pâinea* indică „existența unui loc de muncă”, a unui „mijloc de trai”: *a avea pâinea asigurată* „a avea mijloace de existență, a avea un loc de muncă”; *a băga în pâine (pe cineva)* „a-i face rost de o slujbă cuiva”; *a câștiga o bucată de pâine, a(-și) câștiga pâinea* „a munci cinstit”; *a fi în pâine* „a avea un loc de muncă”; *a-i pune pâinea în brațe* „a-l angaja, a-i da un loc de muncă”; *a-l băga în pâine* „a-l ajuta să primească un loc de muncă”, *a-și agonisi pâinea* sinonim cu *a-și agonisi hrana* „a-și câștiga existența”, *a-și asigură pâinea, a-și câștiga pâinea (cinstit)* „a munci, a se întreține”, *a-și scoate pâinea* (pop.) „a-și asigura, prin muncă, traiul zilei”; sau pierderea lui: *a da afară din pâine (pe cineva)* „a concedia”, *a-l lăsa fără pâine/pită* „a-l lăsa fără serviciu, a-l da afară”, *a rămâne fără pâine* „a nu mai avea serviciu, a fi sărac”, *a-și pierde pâinea* „a numai avea din ce trăi; a nu mai avea un loc de muncă”; *a lua cuiva pâinea de la gură* „a lăsa pe cineva fără mijloace de trai, a lua (cuiva) toate posibilitățile de existență”; *a nu gusta nici sare cu pâine* „a fi foarte zgârcit”. Așadar, termenul *pâine*⁹ din aceste construcții are un sens generic, denumind mâncarea esențială traiului, hrana care se câștigă muncind. Calitățile oamenilor, ca de exemplu bunătatea – este asociată, în unele cazuri, cu *pâinea*: *a fi dulce ca pâinea, a fi ca pâinea caldă, a fi un om bun ca pâinea lui Dumnezeu, a fi pâinea lui Dumnezeu* „a fi bun, cumsecade”, *bun ca pâinea (cea bună), bun ca pâinea cea caldă, bun ca pâinea cea de grâu, bun ca pita caldă* „om foarte bun”; la fel, relațiile de prietenie dintre cunoscuți: *a fi pâine și caș (cu cineva)* „a fi prieten la cataramă cu cineva”; *a împărți pâinea cu cineva* „a trăi împreună”. „Viața modestă”, „sărăcia” sunt prezente într-o serie de expresii în care *pâinea* este în asociere cu alte alimente care desemnează strictul necesar: *a trăi cu pâine și apă* sau *a trăi cu pâine și sare* „viață modestă”; și în proverbul: *celui flămând tot pâinea-i/pita-i în gând* „cine n-are, tot la ce n-are se gândește”. O expresie învechită, folosită de negustorii care își făceau reclamă pentru produsele pe care le comercializau este *Ia cu pâine, neamule!* Glumeț, *a mânca pâine cu sos de limbă* înseamnă „a mânca pâine goală”. *A avea în mână pâinea și cuțitul* înseamnă „a deține totul; a dispune de tot; a fi singurul stăpân”, *a-i arunca o bucată de pâine ca la câine* are sensul „a-l hrăni fără nicio afecțiune”, iar zicala *fiecare pâine cu firimiturile ei* demonstrează faptul că „fiecare își știe slăbiciunile”; expresia rimată *fie pâinea cât de rea, tot mai bună-n țara mea* indică faptul că o persoană se simte (mai) bine în țara în care locuiește/în care s-a născut, decât în altă parte; în mod ironic,

⁷ Expresia a fost menționată de Ion Creangă, în *Povestea lui Harap Alb*.

⁸ „De la înțelesul de bază ‘aliment’, termenul a ajuns să fie folosit, prin generalizare, pentru ‘hrana necesară traiului’, ‘mijloace materiale necesare vieții’, sensuri prezente în expresii ca *a câștiga o bucată* (sau *un codru*) *de pâine, a pune pe cineva în pâine* etc. Pe această cale, *pâine* ajunge să însemne chiar ‘existență, viață, trai’ (...). Date fiind aceste mărturii, înmagazinate în tezaurul limbii, ale prețurii *pâinii*, nu este de mirare că ‘bun’ se asociază cu ‘pâine’ în expresia *bun ca pâinea caldă*.” (Dumistrăcel, 2011, p. 90)

⁹ „*Tatăl nostru* cuprinde cererea pentru asigurarea ‘pâinii celei de toate zilele’, o determinare căreia exegeți contemporani tind să-i substituie un enunț mai vechi (pentru *de-vulgarizare*): ‘pâinea noastră cea spre ființă’ sau ‘întru ființă’ (...).” (Dumistrăcel, 2001, p. 328)

expresia a fost modificată: *fie pâinea cât de rea, chiar aici în țara ta, tot ți-o fură cineva*¹⁰ – poate exprima atât lăcomia, cât și imoralitatea.

Papara „mâncare preparată din felii de pâine (prăjită) presărate cu brânză și opărite în apă, în supă, în lapte etc.” (asemeni *terciului*, în unele cazuri) este asociată „răului, bătaii”: *a găti o papară (cuiva)* „a pregăti ceva rău pentru cineva, a întinde o cursă cuiva”, *a încasa o papară* „a fi bătut”; *a trage o papară (cuiva)*, *a trage o papară ca aceea/acelea* „a trage o mamă de bătaie cuiva”, „a certa cu asprime”, *a se alege cu o papară (de la cineva)* „a fi certat rău”, *a ști papara cuiva* „a cunoaște felul drastic de a fi al cuiva”.

*Turta*¹¹, asociată unor obiceiuri populare, este, în general, simbolul sărbătorii: *a-i rupe turta (cuiva)*, *a-i frânge turta (cuiva)* înseamnă „a sărbători nașterea unui copil”. Verbul *a bea* asociat termenului *turtă* se regăsește într-o serie de frazeologisme în care *turtă* semnifică „(beat) rău”: *beat turtă*, *a se face turtă de beat*, *a se face turtă pe jos*. Sensul „a se îngriji de interesul propriu, în paguba altora” apare în expresiile: *a-și trage spuza pe/sub turta sa*, *a trage cenușa pe turta sa*. *A cădea/a se face turtă (pe jos)* înseamnă „a cădea jos, pe neașteptate; a se lungi pe pământ dintr-o dată”, iar *a lua cenușa de pe turta (cuiva)* „a-l despuia pe cineva de ce are mai bun”. Expresia rimată *a sta pe loc ca turta-n foc* (pop.) are două sensuri: fie „a sta nemișcat”, fie „a nu acționa”. *Rudă pe turtă crudă* desemnează o rudă foarte îndepărtată, „rudă de la nouă neamuri”.

*Mămăliga*¹², hrana specifică țăranimii secole de-a rândul, se regăsește într-o serie variată de frazeologisme: *a amesteca vorba ca făcălețul mămăliga* „a îndruga verzi și uscate; a spune nerozii”; *a avea mămăligă în gură* „a vorbi greoi; a vorbi nelegat”; *a căuta nod în mămăligă* „a căuta cu orice preț greșelile, cusururile cuiva”; *a face mămăligă (pe cineva sau ceva)* „a distruge, a face praf”; *a fi bun de tăiat mămăliga* „a nu fi bun de nimic, a nu rezista la nimic”; *a rămâne cu ața mămăligii* „a rămâne lefter”; *a nu avea (nici) sare de mămăligă* „a fi foarte sărac”; *a-și scoate mămăliga* (pop.) „a-și asigura prin muncă traiul zilei”; *când prinde mămăliga coajă* „când va prinde (cineva) curaj”; *a o pune de mămăligă* are două înțelesuri: a) „a se afla sau a ajunge într-o situație dificilă, neplăcută”, și b) „a o păți, a da greș”; *a explodat mămăliga* – întrucât mămăliga nu poate exploda¹³, expresia a devenit celebră¹⁴. Unui om nătăru i se spune că este *mămăligă nefiartă*. *Mămăligar* se folosește fie la modul glumeț pentru a desemna „o persoană care consumă multă mămăligă”, fie depreciativ, pentru a denumi „un om lipsit de energie, de voință, de personalitate”. În alte cazuri, „e greu de precizat dacă o îmbinare de cuvinte s-a desprins dintr-un proverb căpătând autonomie lexicală sau dacă într-un proverb a fost inclusă o îmbinare de cuvinte cu valoare lexicală, de regulă o expresie sau o locuțiune figurată”¹⁵. Relevante în acest sens sunt proverbele: *Mămăliga*

¹⁰ Versuri ale cântecului *Traiască berea*, cântat de formația românească Spitalul de Urgență.

¹¹ „ (...) produsul numit *turtă* poate fi (și) cel regăsit în unele rituri legate de moarte, cum se înregistrează, bunăoară, prin părțile Oraviței unde, după ieșirea sufletului, cei ai casei coc o turțiță din făină de grâu și o aruncă pe fereastră pentru a-i servi ca bucate celui răposat.” (Munteanu, 2013, p. 49) Cf. S. Fl. Marian, *Înmormântarea la români*, 1995, p. 311.

¹² „Cuvântului *mămăligă* i s-a asociat origini care mai de care mai stranii, inclusiv una geto-dacă... Șăineanu afirmă că este un termen format în graiul copiilor, înrudit cu cel de mamă, cea care dă hrană pruncilor. În orice caz, majoritatea lingviștilor consideră că etimonul ar fi cuvântul *mămăligă*, în timp ce forma *măligă*, întâlnită și ea foarte frecvent (Mihail Sadoveanu, în povestirea «Copilul nimănuși», folosește expresia *boțuri de măligă*), este un derivat. Acestei derivări i se acordă forma unei afereze (...). Ni se pare ciudat faptul că se evită sistematic investigarea unui traseu etimologic mai simplu: de la etimonul latin *melica* la italianescul *meliga* și românescul *măligă*.” (Macri, 2008, p. 62)

¹³ Sintagma *mămăliga românească nu explodează* apare periodic în discursul public. (http://adevarul.ro/locale/cluj- napoca/de-nu-explodeaza-mamaliga-romaneasca-legatura- nefasta-profilul-psihologic-feminin-romanilor-capul-plecat-fata-tatucilor-istoriei-1_559bf1b4f5eaafab2c55bcc0/index.html/19.11.2016)

¹⁴ Ioan Chiș, participant la Revoluția din decembrie 1989, a intrat în balconul Operei din Timișoara și a strigat celebra expresie în fața a zeci de mii de oameni. (http://adevarul.ro/locale/timisoara/ziua-libertatii-omul-lansat-expresia-a-explodat-mamaliga-1_50abe5f17c42d5a663820981/index.html/19.11.2016)

¹⁵ Groza, 2011, p. 42.

nesărată este ca nunta fără lăutari; decât mămăligă cu unt și să ma uit în pământ, mai bine pâine cu sare și să mă uit la soare; flămândului și o bucată de mămăligă rece i se pare plăcintă; pește, pește, mămăliga prăpădește; mămăliga-i stâlpul casei, pâinea-i cinstea mesei.

Termenul *terci* („mâncare gătită din mălai fiert în apă; mămăligă foarte moale”) prezintă sensuri diferite în frazeologisme: *a nu mai răscoli terciul* „a nu mai aminti de lucruri neplăcute”, *a face terci (pe cineva)* „a bate foarte tare”, *a cădea cu nasul în terci* „a-și pierde buna reputație, cinstea, omenia”. Despre oameni, *a fi moale terci* are sensul „a fi bleg, foarte moale”. Expresia *s-a întărit terciul* înseamnă că „nu-i de glumă”. Spre deosebire de *terci*, *păsatul* este asociat lucrurilor bune: *a fi păsat dulce* „a fi lucru bun și plăcut”, *a-i cădea lapte în păsat*, *a-i cădea miere în păsat* „a-i merge foarte bine”, „a izbuti în toate”, *a se învărti ca mâța pe lângă blidul cu păsat* „a aștepta cu nerăbdare”; *a vărsa laptele în păsatul cuiva* „a face un bine cuiva, a-l ajuta”

Termenii gastronomici care fac referire la produsele obținute din lapte se găsesc în număr mare în frazeologisme, uneori singuri, alteori în combinație cu alt produs din aceeași categorie. *Zerul* se regăsește, în general, alături de *brânză*, *urdă* și *unt* și implică o ușoară nuanță de inferioritate față de restul produselor: *a alege brânza de/din zer*, *a alege urda de/din zer*, *a alege untul de/din zer* „a separa lucrurile”, „a face o separare a problemelor”, „a face ordine, a face dreptate, a scoate adevărul la suprafață” sau *a se alege brânza din zer*, *a se alege urda din zer* „a se alege binele de rău”. În expresia *a scoate zer și din piatră (seacă)* se observă o reabilitare semantică: „a obține ceva cu foarte mare greutate”.

Termenul *brânză* are o productivitate foarte mare la nivelul frazeologismelor, înglobând o multitudine de nuanțe semantice. Exemplele anterioare prezentau o asociere la nivel semantic a acestui termen cu o oarecare superioritate în raport cu *zerul*. La polul opus se află o serie de frazeologisme în care *brânza* apare ca ceva „ușor”, fără importanță, inutil și prost: *a (nu) face vreo brânză*, *a nu face nicio brânză* „a fi lipsit de valoare, a eșua”; *a nu face brânză cu cineva* „a nu se înțelege, a nu se împăca cu cineva”, *a nu face mare brânză* „a nu avea nicio valoare”, *mare brânză!* „mare lucru!”, „nu cine știe ce”. Sensul „imposibil”, „ireal” se regăsește în *brânză de iepure* „ceva care nu există”; *cu bani cumperi și brânză de iepure* „cu bani se poate (cumpăra) orice”. Există, de asemenea, o serie de expresii care fac referire la miros: *se împute brânza* „s-au stricat lucrurile; treburile nu mai merg bine”, „s-a stricat prietenia” sau la textura unui aliment: *ca-n brânză* „ușor, fără a întâmpina rezistență”, *a-i mege ca în brânză* „a nu avea greutate, piedici”; *a intra ca-n brânză* „a pătrunde foarte ușor”; *când e brânză nu-i bărbânță* „când ai una, îți lipsește alta”. *A fi zgârie-brânză* face referire la caracteristica umană de „a fi zgârcit”¹⁶. Sinonim cu *asta-i altă brânză* este frazeologismul: *asta-i altă mâncare (de pește)* cu sensul „asta-i cu totul altceva”; în relație de antonimie: *a fi tot o mâncare de pește* „a fi același lucru”. *Brânză bună în burduf de câine* se spune despre un om cu însușiri frumoase, care însă nu le folosește în scopuri bune. *Frate, (ne)frate, dar brânza-i pe bani* indică faptul că „afacerile sunt afaceri; în afaceri nu poate fi vorba de sentimentalism; în afaceri nu trebuie să se țină seama de relații de familie, de prieteni sau de sentimente”. *Ducă-se opt și cu-a brânzei nouă*¹⁷ (pop.) se zice când cineva scapă (sau dorește să scape) de o persoană supărătoare. *Săptămâna brânzei* (sau *săptămâna albă*) este numită

¹⁶ „Iorgu Iordan încearcă să ofere o explicație a modului în care iau naștere (și) astfel de compuse: «Majoritatea lor sunt și produsul fanteziei noastre, nu numai al afectului: *zgârie-brânză*, *brânză-n sticlă* etc. trezesc în mintea ascultătorului imaginea omului care, de teamă să nu mănânce mai mult decât îi permite avaria, de-abia atinge (zgârie!) brânza din farfurie sau o pune pur și simplu într-o sticlă (ca să... risipească și mai puțin)».” (Munteanu, 2013, p. 128) Cf. Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, 1975, p. 13.

¹⁷ Este o exclamație care marchează, inițial, satisfacția, ușurarea în legătură cu trecerea postului mare. Cf. Dumistrăcel, 2001, p. 53-56.

astfel pentru că, „înaintea postului Paștelui, de șapte săptămâni, în cea care le precede este permis «fructul alb» în sensul etimologic al cuvântului, așadar consumul de lapte și brânză”¹⁸.

Cașul este asociat tinereții, „lipsei de experiență”: *a nu-i fi picat cașul de la gură* „a fi foarte tânăr”; *a avea caș la gură* „a fi imatur, lipsit de experiență”. Expresia populară *a deșerta cașul* are semnificația „a fugi”. *A fi pâine și caș cu cineva* presupune a fi prieten cu cineva. *Cașcavalul* sugerează pretențiile exagerate în: *a intra în/la cașcaval*, *a se întinde la cașcaval* (fam.) „a avea pretenții exagerate față de poziția sau însușirile reale”, „a se obrăznic”; *a se întinde precum cașcavalul prăjit* „a nu se mai termina”.

Termenul *unt* are, în cadrul unor frazeologime, sensul de „partea cea mai bună”, mai ales în combinație cu *zerul*, dar și atunci când se regăsește singur: *a alege untul* „a alege ce este mai bun; a alege partea cea mai bună”. *A trăi în unt și miere* semnifică „a trăi în belșug”. *Parcă-i uns cu unt* (pop.) se spune despre cineva care este frumos, gras, dolofan. *A unge pe cineva la inimă cu unt* (sau *cu miere*) presupune a produce cuiva o mare bucurie sau plăcere. Asociat sensului de „bătaie”, *untul* sugerează „a bate zdravăn; a snopi în bătaie”; *a(-l) bate de-i iese untul*; *a bate până iese untul din el*. Ca și în cazul termenului *brânză*, există câteva frazeologisme care fac referire la textura untului și implică lipsa efortului: *ca pe unt* „ușor, fără piedici”; *a merge ca pe unt*, *a merge ca untul* „a mege bine/ușor; a se descurca bine”, sinonim cu *a merge ca uns*. *A bate apa în piuă, să se aleagă unt* înseamnă „a vorbi mult și fără rost; a face ceva inutil”. *Un ort, un zlot, un tult și o oală de unt*¹⁹ presupune „a plăti un preț exagerat (pentru ceva)”.

Iaurtul se regăsește într-un număr relativ mare de frazeologisme, în general, în combinație cu termeni din aceeași categorie a produselor obținute din lapte: *a turna iaurt peste smântână* (pop. și fam.) se spune despre o gospodină nepricepută: „a nu se pricepe la treburi gospodărești” sau alături de alte preparate culinare, creându-se o opoziție referitoare la temperatura la care acestea se consumă: *cel ce s-a fript cu terci suflă și-n iaurt*, *cel ce s-a fript cu zeamă suflă și-n iaurt*, *cel ce s-a fript cu borș suflă și-n iaurt*, *cel ce s-a fript cu supă suflă și-n iaurt* „a fi extrem de precaut într-o situație dată”. *A pune piper și-n iaurt* (pop. și fam.) desemnează bătaia de joc față de ce are cineva (în cantitate mare).

Trecând într-un alt registru, cel al mâncărilor lichide (*borșul*, *ciorba*, *supa*, *zeama* etc.), *borș* dobândește sensuri multiple: *a-i da borșul* „a minți pe cineva”; la fel, *a mânca borș* „a minți, a spune lucruri neadevărate”, *a-i da borșul în foc*²⁰ „a se enerva”, *a-i da borșul pe nas* „a-i curge sânge din nas”, *a fi cu borșul pe foc și cu peștele în iaz* „a promite ceva ce nu-i este la îndemână”, *a se amesteca în borșul cuiva* „a se amesteca în treburile cuiva”, *a mânca borșul cuiva* (pop.) „a fi înșelat într-o afacere de cineva”. *A veni ca la borș* are sensul „a veni și a pleca repede”. Termenul *ciorbă* și sinonimele parțiale ale acestuia, *supă*, *zeamă* sunt prezente în alte frazeologisme: *a nu se băga în ciorba cuiva* „a nu se băga în treaba cuiva”, *a se amesteca în ciorba altuia/cuiva* „a se amesteca în treburile cuiva”, *a băga pe toate/pe toți într-o ciorbă* „a considera pe toate/toți la fel; a nu face deosebirea între ei/ele”. Proverbul *cine s-a ars cu ciorbă suflă și-n iaurt*²¹ înseamnă că „cine a pățit-o o dată devine prevăzător”. Expresia figurată *ciorbă lungă* presupune „vorbărie multă și inutilă”. *Găina bătrână face zeama/ciorba bună* desemnează o „persoană experimentată care face un lucru bun”; *a mânca singur bucatele și a lăsa altora zeama* „a trage singur tot folosul, lăsând altora

¹⁸ Dumistrăcel, 2001, p. 52. De asemenea, expresia se poate referi și la pisici, cu sensul „a fi în perioada rutului”.

¹⁹ Expresia „reprezintă, în fond, o probă a cunoașterii numai aproximative, în mediul rural românesc, a valorii banilor, în special când este vorba de cei de aur și de argint.” (Dumistrăcel, 2001, p. 423)

²⁰ Expresia este sinonimă cu *a se face borș* (pop. și fam.) „a se enfuria”.

²¹ Vezi expresiile de mai sus: *cel ce s-a fript cu terci suflă și-n iaurt*, *cel ce s-a fript cu zeamă suflă și-n iaurt*, *cel ce s-a fript cu borș suflă și-n iaurt*, *cel ce s-a fript cu supă suflă și-n iaurt* „a fi extrem de precaut într-o situație dată”.

foarte puțin sau nimic”. *Zeama lugă să se-ajungă* este „mâncarea inconsistentă, făcută cu prea multă apă, pentru a ajunge multor persoane”. *Soarbe-zeamă* denumește „un om prost, molâu”, iar *zeamă de vorbe* „vorbărie deșartă; vorbe goale”, *zeama de franci* desemnează bănetul, iar *zeama de clopot* semnifică „moartea”; *a bea zeama clopotului* „a muri”. Popular, *a fierbe în zeama lui* are semnificația „a se necăji”. *A nu fi de nicio zeamă (a nu fi nici de zeama oului/a prunelor)* se spune despre cineva pe care nu se poate pune niciun temei, care nu este bun de nimic; *a mânca singur bucatele și a lăsa zeama altora* implică „a trage singur foloasele, altora lăsându-le foarte puțin sau nimic”. Regional, *a lăsa (pe cineva) în zeama lui* presupune „a lăsa (pe cineva) în pace”, iar *a fierbe în zeama lui* (pop.) „a se necăji”. *A fi botezat cu zeamă de varză* (reg.) se spune despre oamenii care sunt răi din fire.

Valorile expresive create în cadrul unităților frazeologice enumerate provin, de foarte multe ori, din valorificarea potențialului expresiv al substantivelor care participă la constituirea frazeologismelor. „Însușirile” sugerate de substantivele din domeniul gastronomic, care orientează semantica unităților frazeologice, „creează”, de cele mai multe ori, sensul denotativ al acestora. În cazul acestor îmbinări de cuvinte, prezența unui număr considerabil de lexeme culinare este garanția „transmiterii” efectelor expresive. Când substantivul este folosit în mod curent în toate registrele funcționale, există posibilitatea ca acesta să capete valori semantice pe care la nivel paradigmatic nu le deține.

BIBLIOGRAPHY

Bucă, Marin, *Marele dicționar de expresii românești*, București, Editura Meteor Press, 2011.

Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc: cuvinte, metafore, expresii*, Iași, Casa Editorială Demiurg Plus, 2011.

Dumistrăcel, Stelian, *Până-n pânzele albe: expresii românești*, Iași, Institutul European, 2001.

Groza, Liviu, *Probleme de frazeologie: studii, articole, note*, București, Editura Universității din București, 2011.

Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, București, Editura Științifică, 1975.

Macri, Vlad, *Stufat ori estouffade? sau Există bucătărie românească?*, București, Editura Humanitas, 2008

Marian, S. Fl., *Înmormântarea la români*, București, Editura „Grai și Suflet – Cultura Națională”, 1995.

Mărânduc, Cătălina, *Dicționar de expresii, locuțiuni și sintagme ale limbii române*, București, Editura Corint, 2010.

Munteanu, Cristinel, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Iași, Institutul European, 2013.

Tomici, Mile, *Dicționar frazeologic al limbii române*, București, Editura Saeculum Vizual, 2009.

*** *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea I, A-B, București, Socec, 1913; tomul I, partea a II-a, C, București, Universul, 1940; tomul I, partea a III-a, D-de, București, Universul, 1949; tomul II, partea I, F-I, București, Imprimeria Națională, 1934; tomul II, partea a II-a, J-lacustru, București, Universul, 1937; tomul II, partea a III-a, Ladă-lojniță, f.a.

*** *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, Editura Academiei, tomul VI, M, 1965-1968; tomul VII, partea I, N, 1971; tomul VII, partea a II-a, O, 1969; tomul VIII, P, 1972-1984; tomul IX, R, 1975; tomul X, S, tomul XI, partea I, Ș, 1978; tomul XI, partea a II-

a, *T*, 1982-1983; tomul XII, partea I, *T*, 1994; tomul XII, partea a II-a, *U*, 2002, tomul XIII, partea I și a II-a, *V* și *W*, *X*, *Y*, 1997-2005; tomul XIV, *Z*, 2000; tomul I, partea a III-a, *D*, 2006.

Surse

http://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/de-nu-explodeaza-mamaliga-romaneasca-legatura-nefasta-profilul-psihiologic-feminin-romanilor-capul-plecat-fata-tatucilor-istoriei-1_559bf1b4f5eaafab2c55bcc0/index.html/19.11.2016

http://adevarul.ro/locale/timisoara/ziua-libertatii-omul-lansat-expresia-a-explodat-mamaliga-1_50abe5f17c42d5a663820981/index.html/19.11.2016